

Datering en motivering van het element *Zout-* in de plaatsnaam *Zoutleeuw*

1. De huidige stand van het onderzoek

In het Nederlandse taalgebied in België hebben behalve Zoutleeuw⁽¹⁾ nog drie plaatsen hun naam aan oude tumuli te danken: Denderleeuw⁽²⁾, Gors-Opleeuw⁽³⁾ en Sint-Pieters-Leeuw⁽⁴⁾. Zoals uit hun sterk op elkaar lijkende middeleeuwse vermeldingen (*Leuwe*, *Lewis* e.d.) blijkt werden al deze plaatsen aanvankelijk **Leeuw* genoemd (< Ogm. **hlaiwa* ‘grafheuvel’). Op een bepaald tijdstip is men echter in schriftelijke en/of bovengewestelijke communicatie elk **Leeuw* door middel van een specificans van de andere gaan onderscheiden. Paul Kempeneers stelt in zijn doorwrochte toponymische studie over Zoutleeuw dat de vorm 1533 *Soutleu* de eerste attestatie van de plaatsnaam met toevoeging van *Zout-* zou zijn. In het plaatselijke dialect heet de stad echter nog steeds *Lieëf*, zonder enige specificatie⁽⁵⁾.

Kempeneers overloopt in zijn studie de diverse verklaringen voor het distinctieve toevoegsel (die uit de voorwetenschappelijke tijd blijven hier buiten beschouwing). Hij signaleert dat het toponiem *ter Sautt* vroeger een bepaalde plaats binnen Zoutleeuw aanduidde. De vindplaatsen ervan zijn echter zo schaars dat een mogelijk verband met de stadsnaam niet duidelijk wordt. Volgens een andere theorie is het specificans het Middelnederlandse *sout* ‘soldij’: dit zou verwijzen naar de militaire

(1) Gysseling 1960: 1105.

(2) Gysseling 1960: 262.

(3) Gysseling 1960: 416.

(4) Gysseling 1960: 602.

(5) Kempeneers 2003: 9 + 12.

wederwaardigheden van de versterkte stad in de zestiende en zeventiende eeuw. Uiteindelijk oppert Kempeneers zonder bewijsvoering de mogelijkheid, dat het element *Zout-* werd toegevoegd vanwege het feit dat Zoutleeuw lange tijd de verst landinwaarts gelegen havenstad in onze contreien was waar de grondstof zout werd aangevoerd⁽⁶⁾.

2. Datering

In het oudste goederenregister van Alden Biesen, de landcommanderij van de Duitse Orde te Rijkhoven (gemeente Bilzen), bevinden zich twee merkkelijk vroegere attestaties van de uitgebreide plaatsnaam: in de lijst met in te vorderen en te betalen cijnzen van 1288 komt twee keer *Sautlewe* voor⁽⁷⁾.

3. Motivering

De scribenten van Alden Biesen gebruikten welbewust de uitgebreide vorm *Sautlewe*. Na de tweede attestatie van deze vorm worden immers op dezelfde folio en in dezelfde rubriek van het register ook *Oplewe* en *Lewe* vermeld. Bedoeld zijn Opleeuw en Gorsleeuw, de twee heerlijkheden in het graafschap Loon die na het einde van het *ancien régime* door de Franse revolutionaire bezetters tot één gemeente met de kunstmatige naam *Gors-Opleeuw* samengevoegd werden. Ook *Gorsleeuw* luidde aanvankelijk alleen maar **Leeuw* (nu nog in het dialect *Lejf*)⁽⁸⁾. Deze plaats is hemelsbreed op nog geen tien kilometer van Alden Biesen gelegen. Zoutleeuw ligt echter duidelijk verder weg (\pm 30 km) en lag bovendien destijds niet in het graafschap Loon maar in het hertogdom Brabant. Vandaar dat men zich op Alden Biesen doorgaans alleen van een toevoegsel bediende als men niet het nabijgelegen dorp maar wel de buitenlandse handelsstad wilde aanduiden. Uit begeleidende toponiemen (namen van

⁽⁶⁾ Kempeneers 2003: 12.

⁽⁷⁾ Buntinx en Gysseling 1965: 355 + 357.

⁽⁸⁾ Maes 2010: 146.

buurdorpen⁽⁹⁾ en een veldnaam⁽¹⁰⁾) in dezelfde pachtregistraties blijkt dat 13 van de 25 vermeldingen van het simplex *Lewe* als plaatsnaam⁽¹¹⁾ zonder gereede twijfel op Gorsleeuw slaan. Geen enkele van de overige 12 vermeldingen verwijst met evenveel waarschijnlijkheid naar Zoutleeuw⁽¹²⁾. Ook het adjectief *Lewer* (8 ×) heeft alleen betrekking op Gorsleeuw⁽¹³⁾. Slechts tweemaal verschijnt in het goederenregister de uitgebreide plaatsnaam *heren Godeferts Lewe* als verduidelijking naast *Lewe*⁽¹⁴⁾.

In een eerdere bijdrage over de oudste vermeldingen van Gors-Opleeuw en Zoutleeuw veronderstelde ik nog dat het de respectieve lokale machthebbers waren die hun eigen **Leeuw* door middel van een specificans van de andere zijn beginnen te onderscheiden⁽¹⁵⁾. Voor Zoutleeuw kunnen we nu met zekerheid stellen dat dit niet het geval geweest is: de oudste vermeldingen mét *Zout-* zijn immers afkomstig van Alden Biesen. In die tijd gebruikte men in Zoutleeuw zelf nog steeds *Zout-loze* vormen: de eerste Nederlandstalige schepenbrief van *Lewe* dateert uit 1373; de gelatiniseerde voorloper van deze vorm was *Lewis*⁽¹⁶⁾.

Om naar de herhaaldelijke aanwezigheid van soldaten in de zestiende en zeventiende eeuw te verwijzen komen de attestaties van 1288 te vroeg. Zeker vanaf het begin van de dertiende eeuw

⁽⁹⁾ *Grimderdingen* e.d. (Grimmertingen), *Ruderkouen* (Rullekoven bij Kerniel), *Sammal* e.d. (Zammelen), *Welne* (Wellen), *Yesscheren* e.d. (Jessen).

⁽¹⁰⁾ *Lewerhout* (vermoedelijk identiek met *Leeuwerroot*; Marchal 1947: 109).

⁽¹¹⁾ De plaatsnaam kan op zichzelf staan (b.v. *te Lewe vore den kerchof*) of deel uitmaken van een herkomstnaam (b.v. *ich ben loet heren Godeferts van Lewe*). In de tijd en de streek waarin het goederenregister opgesteld werd was er nog geen sprake van vaste vererfbare familienamen (Marynissen 1984: 4-5). Bij 3 van de in totaal 28 vermeldingen van *Lewe* gaat het niet om een plaatsnaam maar om een bijnaam (b.v. *Johan Lewe van Rudekouen*).

⁽¹²⁾ Naast *Lewe* komen ook nog de vormen *Lewa*, *Lewis* en *Leeuwe* als plaatsnaam voor (elk 1 ×). Het is evenwel niet duidelijk of ze op Gorsleeuw dan wel op Zoutleeuw betrekking hebben. *Leu*, *Leuen* en *Leven* (elk 1 ×) zijn als bijnaam gebruikt; *leue* (1 ×) is het substantief 'leven'. Zie voor alle varianten en hun respectieve aantal attestaties de Tollenaere en Pijnenburg (1977: 140-142).

⁽¹³⁾ Idem in de samenstellingen *Lewerhout* (2 ×) en *Lewerwech* (1 ×).

⁽¹⁴⁾ Buntinx en Gysseling 1965: 197 + 231.

⁽¹⁵⁾ Maes 2010: 146.

⁽¹⁶⁾ Vangassen 1954: 821.

had Zoutleeuw een eigen haven⁽¹⁷⁾. Zo te zien reikte de bekendheid van deze stad als handelsplaats voor zout in die tijd al over de grenzen van het graafschap Brabant heen tot Alden Biesen.

Bibliografie

- BUNTINX J. en GYSSELING M. (1965), *Het oudste goederenregister van Oudenbiezen (1280-1344)*. Brussel.
- DE TOLLENAERE F. en PIJNENBURG W. (1977), *Woordindices bij J. Buntinx en M. Gysseling Het oudste goederenregister van Oudenbiezen (1280-1344)*. 's-Gravenhage.
- GYSSELING M. (1960), *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*, Bouwstoffen en studiën voor de geschiedenis en de lexicografie van het Nederlands nr. 6. Brussel.
- KEMPENEERS P. (2003), *Zoutleeuw: een toponymisch-geschiedkundige studie*, Nomina geographica Flandrica Monografieën nr. 19. Leuven.
- MAES U. (2010), Lewa, Suslewa en nog eens Lewa: de oudste vermeldingen van Gors-Opleeuw en Zoutleeuw. In: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie*, nr. LXXXII, blz. 141-154.
- MARCHAL J. (1947), *Bijdrage tot de moderne toponymie van het kanton Borgloon*, licentiaatsthesis K.U.Leuven.
- MARYNISSEN C. (1984), Persoonsnamen in het goederenregister van Oudenbiezen. In: SEGERS J. (red.), *Dialecten en naamgeving in Haspengouw*, Mededelingen van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde nr. 27, blz. 1-21. Hasselt.
- VANGASSEN H. (1954), *Bouwstoffen tot de historische taalgeografie van het Nederlands: Hertogdom Brabant*. Brussel.

Ulrich MAES

⁽¹⁷⁾ Kempeneers 2003: 53.